

Oláh Róbert

*ARANY JÁNOS NAGYKŐRÖSI ÉVEI (1851–1860) A LEVELEZÉSEI
TÜKRÉBEN II. – A MEGHÍVÁS ÉS AZ ÉRKEZÉS ÉVE (1851)*

Absztrakt

Arany János nagykovári éveinek (1851–1860) kutatása a levelezéseinek átfogó elemzésével még nem valósult meg, melynek több oka is van. Egyrészt az 1848–1849-es események hatásaival is magyarázható a korszak hiányzó irodalomelméleti bemutatása, hiszen a Habsburg „szigor” kérlelhetetlensége közismert volt és kihatott a XX. század történelmére is. Emellett az is indokolja a jelen mű közreadását, hogy Arany leveleinek egymással való összehasonlítása hűen mutatja be a XIX. századi kultúrtörténeti kapcsolatok alakulását, változásait és hatásait egyaránt. Utóbbi esetében ismernünk kell Arany pillanatnyi gondolatai és érzelmei mellett helyzetének valamennyi aspektusát, illetve levelezőtársai felé való viszonyát is. Kutatásomban elsődleges célom Arany korabeli levelezéseinek dokumentumait úgy bemutatni, hogy abban a XIX. századi korszak és az ennél is értékesebb, gondolkodó Arany égisze is megjelenjen. Ennek érdekében a korszak legjelentősebb – és legpontosabb – szakirodalmára támaszkodva, de saját véleményemnek is teret engedve mutatom be Arany legtermékenyebb irodalmi időszakának pillanatait, a kovári élet megannyi pozitív és negatív oldalával és téves adataival együtt. Munkámban arra kerestem a választ, hogy milyen érzellemmel és milyen körülmények között került Arany Nagykovárire, fogadta el a tanári meghívást és vált az alföldi város legnagyobb büszkeségévé. Végül írásomban nem mehetek el szó nélkül azon tény mellett, hogy az Arany János-emlékévé egyik legfontosabb állomása Nagykovári városa volt, mely a bicentenáriumot megelőzően is méltósággal ápolta Arany emlékét és hagyatékát, illetve ezen nemes feladatot – mely az utánunk jövő generációk kötelessége is – folytatnunk kell, melynek egyik kézzel fogható lenyomata a jelen írásom is.

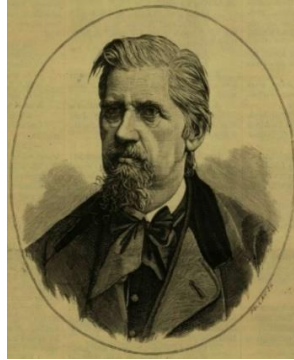
Kulcsszavak: Arany János; nagykovári levelezése; XIX. századi korszak

Bevezetés

Korábbi munkámban (Oláh, 2021) a koszorús költő Nagykováriön töltött éveinek (1851–1860) előzményeit dolgoztam fel, melyben a világi fegyverletételtől (1849. augusztus 13.) egészen az utolsó levélváltásáig – amely megelőzte a Nagykovári Város Református Egyháztanácsának megtisztelő sorait, mellyel megkeresték Aranyt a megüresedett tanári állás betöltésére – dolgoztam fel a költő valamennyi levelezését. Írásomat a Kertbeny Károly (1824–1882) újságíró, műfordító, költő és bibliográfus 1851. augusztus 15-én Lipcsében kelt levelével zártam, melyet egészen október 4-ig nem követte újabb, más feladótól érkező posta. Így elmondható, hogy Arany számára az 1851-es év nyara „viszonylagos” nyugalomban telt el. Természetesen itt nem szorítkozhatunk arra, hogy a kiterjedt levelezés fárasztó lett volna a költő számára, csupán maximalizmusát ismerve és a forrásokat vizsgálva látnunk kell, hogy a költő igen precízen, mindenre kiterjedően válaszolt

minden levélre, amely olykor, ha késve is, de mindig megérkezett a címzettekhez. Ez Arany rengeteg idejét vette el, mely probléma később is megjelenik majd – pont a nagy-kőrösi évei alatt –, ugyanis akkor a tanítást érezte kissé terhesnek, mivel az bár nemes feladat, de a költészettől valósággal elválasztotta a poétát.

1. kép: Kertbeny Károly (1824–1882) portréja a haláláról szóló Vasárnapi Ujság hasábjairól

Forrás: Nagy, 1882, p. 68.

Az Aranynak címzett, következő levél barátjától, Tompa Mihály (1817–1868) költőtársától érkezett 1851. október 4-i keltezéssel, a mai Besztercebányai kerület Rimaszombati járásában található, egykor hazánkhoz, ma Szlovákiához tartozó határmenti Hanva községből. Ezen levél kiváltképp érdekes, hiszen Tompa saját késedelmére így hivatkozik: „Szinte megdöbbenek én is, midőn leveled homlokára tekintek, mellyen julius 21.-ke áll; 76 nap óta nem válaszoltam, levonván a leveled ideáig jövetelére szükséges néhány napot.” (Keresztury, 1975, p. 386), amelyet így folytatott: „Azonban én nem vádoló, nem vádolhatom magamat; annyi minden historián átmentem azóta, hogy bolondság lett volna meg nem várnom ezt az időt, midőn már nyugodt kedéllyel irhatok.” (Keresztury, 1975, p. 386). Tompa ezen sorait kivetíthetjük Arany Nagy-kőrösre költözésének történetére is, mely mellett a költőtárs sajátos, az egyébként Aranyra is jellemző melankolikus, mondhatni fanyar humorú véleménnyel és csattanós szóvirággal nevelteti meg a geszti tanító poétát: „... immár isten kegyelméből Hanváról irok. – Ne képzelj azonban új helyzetemről sem valami sokat, jobb amannál igaz valamivel, tán jóval is jobb; de még sem elég egy becsületes megélhetésre. ... Hanva mellett nagyobb nullát gondolj, például ilyenképen: Kelemér = 0; Hanva = 0.” (Keresztury, 1975, p. 386).

2. kép: Tompa Mihály (1818–1868) 1856-ban megjelent portréja

Forrás: Pákh, 1856, p. 133.

Az „ízes vélemény” után Tompa egy érdekes, Nagykőrösre is vonatkozó információt közöl Arannyal: „Szász Károly nagy kőrösi professor lett.”, továbbá, hogy „... a Pesti Naplót nem olvasom; sajnálom is mert ott bántották Mentovicsot a mint képzelem, a miért úgy megharagudott.” (Keresztury, 1975, p. 289). Szász Károly (1829–1905) lelkész, költő, drámaíró, műfordító, esztéta, politikus, tanártárs és Arany későbbi barátja volt, akinek felesége Szász Károlyné (Szász Paulina/Szász Polixénia) (1831–1853) költőnő (Iduna írói álneven) mindössze 22 évesen Nagykőrösön hunyt el és iránta való tiszteletből a négy kőrösi Arany sírvers egyikét – talán a legmeghatóbbat – a szalontai poéta neki szánta: „Egész teste fájdalom volt, / Egész lelke szeretet: / Az súlyától földbe hajolt, / Ez a mennybe sietett; / Fényes lelkének a mennyben / Jobb is, mint e földi szennyben; / Ott van igazi hazája, / Kedveseit oda várja.” (Mészáros, 2017, p. 43). Arany későbbi megható soraiból is kitűnik, hogy a Nagykőrösre érkezés milyen pozitívumokat jelentett, melyről senkinek sem lehetett még fogalma sem.

3. kép: Szász Károly (1829–1905) tanártárs az 1840-es években rajzolt kép után

Forrás: Hoitsy, 1905, p. 686.

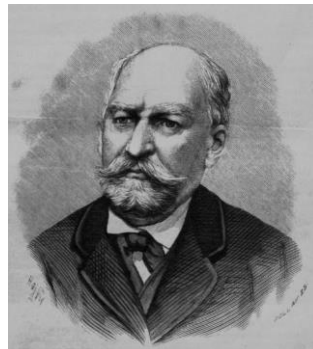
Tompa megemlíti „Mentovicsot”, azaz Mentovich Ferenc (1819–1879) költőt és filozófust is, aki 1850. április 7-től a híres nagykőrösi tanári kar egyik „oszlopa” volt, és kinek levele „Arany postaládájában” megelőzte a Református Egyháztanács üzenetét.

Az első nagykőrösi levéltől a biztos elhatározásig

A Nagykőrösi Egyháztanács 1851. október 8-i határozata így szól: „Indítványba tétett, hogy miután Varga János mérnök úr a mathesis tanszéket el nem vállalta, köztudomás szerint pedig ifjú Szász Károly úr – ki a magyar irodalomra választott el – a mathesisben is kitűnő képzettséggel bír, sőt barátai előtt tett nyilatkozata szerint inkább szeretne volna, hogy a mathesisre választott volna el, aminthogy e tanszékre szintén folyamodott: tanácsos volna azért ezen tisztelt professzor urat a mathesis tanszékre alkalmazni, és az ezáltal megürülendő magyar Litteratura tanszékre pedig honunk egyik nevezetes költőjét, Arany János urat, mint ki a nevelésben szintén járatos s hajlamokkal bír, meghívni.” (Tóth, 2017, p. 8). Mentovich még ugyanezen a napon levelében kereste fel Aranyt, kit így köszönt kezdő soraival: „Tisztelt Barátom!”, mely bensőséges megszólítást rögtön meg is indokolta a költőtárs, hiszen nem ismerte Aranyt és nem levelezett vele korábban: „... én nem élhetek hidegebb megszólítással az iránt, kit lelkemben rég óta becsülök, tisztelek és szeretek.” (Keresztury, 1975, p. 390). Mentovich ezt követően azonnal és egyértelműen

fogalmazott, hogy bizvást reméli, hogy Arany elfogadja a meghívását a „magyar irodalom tanári székére”. 600 pengő évenkénti fizetést kilátásba helyezve Mentovich három oldalról világítja meg az alföldi város korabeli viszonyait, ugyanis egyrészt szerinte „ennyi öszveggel takarékos ember itt igen jól megélhet”, még „A mi a szellemi életet illeti, igaz hogy itt Kőrösön kevés élvezetre számíthat az ember, de ezen segítünk az által, hogy alkotunk mi tanárok egymásközt egy bizodalmas kört...”, továbbá „Pesthez a tavaszra elkészülendő vasút által csak két orányi távolságra leszünk” (Keresztury, 1975, pp. 390-391). Mentovich tévedett, ugyanis Arany kezdő fizetése az egyháztanácsi megkeresés szerint 500 pengőforint lett volna – ez csak három évi tanítás után emelkedett volna 600 pengőre –, míg „csábító ajánlatát” tekintve meg kell említenünk a kőrösi gimnázium híres könyvtárát, az egyháztanácsot, a színházat, a kaszinót, a környező Kecskemét és Cegléd adta kulturális lehetőségeket, az önképződő köröket és természetesen a kor kiemelkedő helyi és ide költözött kutatóit, amelyek mind emelték Nagyőrös „intellektuel fényét”. A vasút esetében is tévedett Mentovich, ugyanis annak megnyitására nem 1852. tavaszán került sor, hanem 1853. szeptember 3-án a Cegléd – Szeged – Temesvár vonal Cegléd – Kiskunfélegyháza pályaszakaszának átadásával (bár Cegléden korábban, 1847. szeptember 1-én adták át a Pestig tartó „vaspályát”).

4. kép: Mentovich Ferenc (1819–1879) portréja Szász Károly (1829–1905) írói álneve alatt megjelent írásában

Forrás: Szász, 1880, p. 17.

Arany a felkérésre még válaszolni sem tudott, hiszen Mentovich levelének keltezésével egyidejűleg Nagy-Kőrös Város Református Egyháztanácsa is megkereste, ugyanis egy 1850. szeptember 7-i osztrák kormányrendelet révén (Organisation Entwurf) a Superintendentiának megfelelően a magasabb fokú átszervezéshez, így a nyolcosztályos gimnázium elindításához legalább 12 tanárra volt szükség. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc bukását követően az „osztrák elnyomás létbizonytalanságot teremtett nemzeti kultúránk terén is. A Habsburg gyarmatosítás újra felélesztette a josefiánus „Gesamtmonarchia” eszméjét, így téve hivatalossá a német nyelv használatát. A nagykőrösi református iskola és a város vezetése ezzel ellentétben a nemzeti nyelv használata érdekében igyekezett megszerezni a nyilvánossági jogot...” (Novák, 1999, p. 10), így – Debrecen is megelőzve a főgimnáziumi rang elnyerése ügyében – Nagykőrösön elsődleges célul tűzték ki a megfelelő tanár, így Arany János „megszerzését”. Az egyháztanács levelében úgy fogalmazott, hogy a „részünkről csőd hirdettétvén” (Keresztury, 1975, p. 391), azaz pályázatot hirdetett a gimnázium a magyar irodalom tanszéke tanári állásának

betöltésére. Megemlítendő, hogy Szász Károly is pályázott ezen tisztségre, de a matematika oktatását vállalva átengedte helyét Aranyynak. A költő ezen felkérésre sem tudott válaszolni, hiszen 1851. október 10-i keltezéssel levélben kereste meg Mihó László (Keresztury, 1975 forráskritikai kiadásban tévesen Mikó) (1817–1855) lelkész a Kecskeméti Református Egyház és Iskola nevében, szintén azon gimnáziumokat érintő átalakítás kapcsán, mely révén Kecskeméten is – mint Nagykőrösön – a tanács szavazata alapján felkérték a tanári állás betöltésére. A két iskolai felkérés között három lényeges különbség van: 1. Nagykőrösön az első három évben 500, majd 600 pengőforint volt az évi fizetés, míg Kecskeméten „minden egyéb járulék nélkül” mindenkori 500 forintot tudtak volna adni, 2. Nagykőrösön megnevezték a betöltendő állást, azaz az irodalom tanítását, míg Kecskeméten „az Egyház a Tanár urakkal egyetértőleg ohajtja a tanokat felosztani” (Keresztury, 1975, p. 393), valamint 3. Nagykőrösön október 15-én, míg Kecskeméten november 1-én kezdődik a tanítás. Mivel Arany egész életében pénzsűkében kellett, hogy éljen – a geszti magántanítói állását 400 forintért vállalta el (Oláh, 2020) –, így érthető, hogy egy kedvezőbb ajánlatot szívesen fogadott, ezzel biztosítva a családjá megélhetését. Mielőtt Arany dönthetett volna, 1851. október 11-i keltezésű levelében Szász Károly is felkereste, melyben kitért arra, hogy Arany ne vegye zokon, hogy ő nem azonnal a matematika tanszék tanári állását töltötte be és „Ha kegyed a meghívást el fogadja, én örülni fogok érdemesb kezekbe tehetni le az irodalmi tanszék gondját...” (Keresztury, 1975, p. 394), továbbá a „civiseink”-ről, azaz a kőrösi egyháztanács tagjairól így vallott: „remény táplálja őket hogy nem kapnak kosarat.” (Keresztury, 1975, p. 394). Látnunk kell, hogy ebben az időben az iskolák működési engedélyének megszerzéséhez igen súlyos előírásoknak kellett megfelelniük az intézményeknek, így természetes, hogy egy időben keresték fel Arany Jánost a „három városból”, így Kecskemét, Nagykőrös és Cegléd esetében rögtön kettőből is.

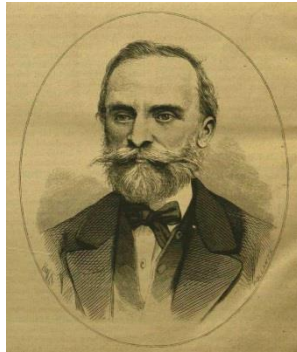
Arany október közepétől sorra válaszolta meg a felkérő leveleket, kezdve a kecskemétiével. Sajnos ezen levél eredetije nem maradt fenn (sőt dátumozása sem ismert pontosan, így vélelmezhető, hogy az a hónap 14. napján kelt), de tartalma ismert. Így megtudhatjuk, hogy Arany nem fogadhatta el a felkérést. Majd Mentovichot tisztelte meg a válaszával a költő, mely levél eredetije sajnos a múltba veszett, de tartalmát tekintve ezt is ismerjük. El kellett utasítania a kőrösi felkérést, hiszen a költözéshez szükséges összeget egyrészt nem tudta előteremteni, továbbá aggodalmai voltak amiatt, hogy Szász másik tanszékre megy át miatta. Arany egy másik, ugyanaznap kelt levelében végül tájékoztatta a Nagykőrösi Egyháztanácsot is, amelyben megismételte a Mentovichnak is megírt gondolatát: „kénytelen vagyok fájdalmasan kijelenteni, hogy a meghívást elfogadhassam, s az átköltözéssel és behelyezkedéssel járó – rám nézve tetemes – költséget fődözhessem.” (Keresztury, 1966, p. 101). Ezen leveléről, melyben Arany érzelmeinek több spektruma is kiviláglik, így fogalmazott Törös László (1898–1986) helyi tanár, a gimnázium egykori igazgatója, az Arany János Társaság titkára, főtítkára majd díszelnöke, az Arany János Múzeum egykori igazgatója: „Szép, metszett betűkkel, szinte ünnepélyes, kuriális stílusban szerkesztett levél: mindegyik bekezdése szinte egy egy körmondat. Érzik, hogy sokszor megragta a tollát, míg élete sorsdöntő kérdésében papírra vetette az első választ.” (Törös, 1935, p. 7). Érdekességképp megemlítendő, hogy Tompának is írt Arany, mely levél elve-

szett, de annak tartalmát ismerjük. Egyrészt a kevés nagykőrösi fizetés nem volt túl kecsgetető számára, másrésztől felmerült benne, hogy miként lehetne tanár egy befejezetlen mű (A nagyidai czigányok) mellett. Mindezt követően Szász újra tollat ragadott. 1851. október 18-án kelt levelében nyugtatja Aranyt, így válaszolt a szalontai poéta aggodalmaira: „roszul sejtí kegyed hogy én e cserét csak kénytelenségből fogadnám el ... ha kegyed semmi esetre nem jöhetend el, úgy is én a számtannál maradok, s az irodalomra választanak ujat.” (Keresztury, 1975, p. 396). Arany anyagi helyzetére is reagált a nagyenyedi származású tudós-költő, melyről így írt őszinte soraiban: „Mutattuk kegyed levelét néhány befolyásosabb embernek s azok mind magok hajlandók, mind a város részéről remélik, hogy az áthurcolkodás iránt a város saját erején intézkedik ... hiszem hogy a város megteendő; nagyon ohajtják ide kegyedet.” (Keresztury, 1975, p. 397). Végül Szász a félelmére – mely szerint Arany Kecskemétet választja, hiszen a szomszéd város meghívásáról értesült, de Arany elutasító válaszeleveléről még nem – külön kitért és Nagykőröst ajánlva így írt: „... Kecskemétről bár mily ígéretekkel se engedje meg csalatni magát. Kőrösön az iskola ügye teljesen biztos lábón áll, Kecskeméten ellenben nagyon is bizonytalan s aligha ott algymnasiumnál, és egy praeparandiánál egyéb létesül. Így állanak a dolgok, szárazon elmondva.” (Keresztury, 1975, p. 397).

1851. október 19-i keltezéssel Jánosy (Jánosi) Ferenc (1819–1879) tanár, fordító, publicista ideiglenes jegyzői hivatalában értesítette Aranyt, hogy az Egyháztanács „szállás és utiköltségre 120 ezüst forintot utalványozott, melyről ön megérkezésekor rögtön fog rendelkezhetni” (Keresztury, 1975, p. 397-398), mely összeg nem lehetett csekély, ha figyelembe vesszük, hogy „abban az időben... egy mázsa búza ára 3-4 forint volt”. Ezen összeg megszavazásánál az alábbi, azóta ikonikussá vált felkiáltás is elhangzott: „küldjünk arany kocsit elébe” (Törös, 1978, p. 12). Ki kell emelnünk, hogy Törös (1978) művében a fent említett felkiáltás forrásának a Kolozsvári Közlönyt (1851. október 8.) adja meg, míg Keresztury (1975) kritikai kötete Benkó (1897) művére hivatkozik. Mindegyik irodalom hibás, ugyanis a szóban forgó kifejezés a Kolozsvári Közlöny 1882. december 3-i számában így olvasható és melyet Dánielisz (1969) helyesen az alábbiakban adott közre: „... másik, pitykés kabátú atyafi pedig, hallva, hogy a költőnek anyija sincs, hogy útra kelhessen, lelkesen pattan föl: «Mit? Még anyija sincs? Aranyszekeret csináltassunk neki! Aranyszekeret, abba hozassuk el, mert megérdemli!»” (Dánielisz, 1969, p. 936). A „szekér történetéhez” hozzá kell tennünk, hogy az sem Ercsey (1883) művében – mely Arany első életrajzi összefoglalása és amely a költő halálát követő évben jelent meg –, sem Benkó (1897), sem Gyöngyösy (1901) írásában sem jelenik meg, ellenben Voinovich (1931) hivatkozza a már említett Kolozsvári Közlönyt, sőt további adalékot szolgáltat ehhez: „Mentovich pedig a kőrösi előljáróknak magyarázta, mily tisztesség volna városunkra, ha a nemzet költője ott tanítana. Egy kékbeli presbiter megsokallja a dícséretet s elkiáltja magát az ülésen: «Aranyszekeret küldjünk elébe!» Az egyháztanács azonban kész a segítségre...” (Voinovich, 1931, pp. 102-103). Nagykőrösön ezen történetet sokféleképp közreadták már, így legutóbb így olvashattunk róla: „A hagyomány szerint az egyik presbiter felállt, és ezt mondta: «Csak gyűjjék Arany úr, ha kell aranykocsit küldünk érte»” (Tóth, 2012, p. 51). Ezen történeti adat még egy esetben bukkan fel – annak ellenére, hogy levelezésben sem maradt fenn! –, mégpedig 1879. december 15-én Marosvásárhelyen Mentovich halálos

ágyánál, aki utolsó gondolataival is Aranyra gondolt, hiszen „... földi pályájának utolsó napján még papírt, tollat kér. Verset akar írni a versek mesteréhez az aranyszekérről, amit a kék lajbis kőrösi presbiter emlegetett. Ereje elhagyja, s így találják meg két kuszált verssor mellett. Ki tudja, hogyan folytatta volna.” (Dánielisz, 1969, p. 939).

5. kép: Jánosz Ferenc (1819–1879) portréja Salamon Ferenc (1825–1892) történész, műfordító, nagykőrösi tanártársa nekrológiájában

Forrás: Salamon, 1879, p. 17.

Ugyancsak 1851. október 19-i keltezéssel Mentovich is tollat ragadott, melyből kitűnt Arany iránti szeretete: „S kérünk igyekezz legyőzni minden támadható nehézségeket – ilyenek lehetnek kedves nődnek rokonai közötti elszakadása, de te igyekezzél reá beszélni, s biztosítani, hogy itt is baráti keblekre támand, nóm mint már ismerősét, barátnéját várja, számos jó hölgyekkel, kik vetekedni fognak barátságát megnyerni s a Szalontán hagyottakat potolni.” (Keresztury, 1975, p. 398). Kitűnik, hogy Mentovich és Szász, valamint az Egyháztanács és így Nagykőrös városa mindent megtett, hogy megnyerje magának Arany Jánost, melyet jól bizonyít az a tény is, hogy a költő határozott igenlő válasza előtt megpróbáltak minden akadályt kiküszöbölni. Mentovich ugyanekkor szabadkozik levelében: „Megengedj kuszált írásomért, de nagyon sietve kell írnom és nagy lármában.” (Keresztury, 1975, p. 399). Emellett nem mulasztott el egy humoros célzást megosztani Arannyal, mutatván a kőrösi emberek vendégszeretetét: „tehát a télen nem fogsz dideregni, hanem fázni” (Keresztury, 1975, p. 399), mely célzást így magyarázza Dánielisz a művében: „Az egyik egyháztanácsos, bizonyos Zsigrai Márton, tűzifát ajánl fel a költőnek.”, amely kapcsán Mentovich tréfásan „idézve Arany Téli versének szójátékát” hozza fel, bizonyítva, hogy mennyire ismeri költőtársa műveit (Dánielisz, 1969, p. 936). Arany Mentovich levelével azonos dátummal és ugyanazon borítékban Szásztól is levelet kapott, melyben a költőtárs így fogalmazott: „Nem teszek ehez többé semmit”, továbbá így zárta sorait: „e tekintetben itt semmi difficultás” (Keresztury, 1975, p. 399), azaz Mentovich gondolatával maximálisan egyetértett, továbbá szerinte semmi nehézség nem merülhet már fel. Végül 1851. október 21-i levelében Arany értesíti a „Nagy Tiszteletű s Tekintetes Egyházi Tanácsot”, hogy „a Magyar Irodalmi tanári székének elfogadására magamat elhatároztam, fenntartván mindazáltal, az e székhöz kapcsolandó melléktudomány iránt, bebeszólásomat...” (Keresztury, 1966, p. 102), azaz a latin és görög nyelv oktatásának óraszámáiban szeretné majd a véleményét érvényesíteni a poéta. Emellett Arany türelmet kért, hiszen ügyeinek rendezése, a költözés miatt szükséges csomagolás, továbbá az út további napokat vett el

idejétől, bár az alábbi ígéretet tette: „átköltözésre még e szép őszi napokat használhassam, a kért várakozási napokat lehető legkevesebbre szorítani.” (Keresztury, 1966, p. 102). Ezen helyzetét és lelkének világát hűen tükrözik az 1850-ben írt Reményem című művének sorai is: „Kis hajó az én reményem, / Sem árboca, sem kormányja; / Csapkod a hullám keményen, / Gyöngé sajkám veti-hányja. ... El hát, a bizonytalanba! / Merre szél hajt és hab ringat: / Érzem enyhül fájdalmam, ha / Szél és hullám karja ringat. ... El, el a bizonytalanba! / Rengi, hajóm, szabad hullámon. / És ne tudjam, így rohanva, / Meddig halál, meddig álom!” (Keresztury & Keresztury, 1973, pp. 110-111).

Nagykőrös elérte célját, ugyanis nem csupán a magyar irodalom egyik legnagyobb, és már életében is méltán elismert költője költözött a város kálvinista falai közé, hanem így gimnáziuma is teljesíthette az állam által megszabott követelményeket. Innentől Arany már nem kapott több levelet Nagykőrösről, hanem baráti vagy költészeti kérdésekben értekezett az alábbiakban bemutatott személyekkel az ország valamennyi pontjáról.

A Daliás időktől a bécsi fogoly panaszáig

Arany első, a vizsgált korszakból származó és nem a kőrösi Consistoriumtól jött levele Tóth Endre (1824–1885) írótól, költőtől és ügyvédtől érkezett 1851. október 25-i keltezéssel a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található Vatta községből. A borsodi földbirtokos polihisztortól korábban nem érkezett levél Aranyhoz, de ezen első – és egyben utolsó – megkeresésében így fogalmazott az ismeretlen az éppen Nagykőrösre készülődő költőnek: „Nem tudom: kezem remeg-e jobban az örömtől, vagy lelkem, midőn e sorok írására felkeres engem az alkalom...” (Keresztury, 1975, p. 400), majd rátért konkrét tárgyra, ugyanis a Daliás időkről – Toldi szerelmének első dolgozata, 1849–1853 – így faggatja a poétát: „Mi szándoka van önnek e művével? kész-e már? hogyan és mikor fogná ön sajtó alá adhatni? sat.” (Keresztury, 1975, p. 400). Tóth később személyesebb hangvétellel, már-már túlzott diszkrécióba hajlóan folytatja és zárja sorait: „... én is, mint ön egyszerű falusi életet élek s gazdálkodom. Feleségem is van mint önnek de Laczi fiam még nincs ...! egy leánykám volt – – nincs!! És egy rossz lantom is van, melly néha ha megszólal az öné mellett: darabokra szeretném törni ...” (Keresztury, 1975, p. 401). Arany Lászlót (1844–1898) Petőfi Sándor (1823–1849) Szalontán 1847. június 1-10. között írt Arany Lacinak című verse alapján az egész ország megismerhette. Tóth melankóliába fordulását Arany terhesnek érezhette, hiszen a szalontai költőt inkább az foglalkoztatta, hogy „annyi küzdelem és csalódás után, harmincnégyéves korában, új helyen új pályát, új életet kezdjen.” (Voinovich, 1931, p. 104).

6. kép: Tóth Endre (1824–1885) portréja a Vasárnapi Ujságból

Forrás: Szász, 1885, p. 400.

1851. október 28-án kelt Tompa tollából egy válaszlevél Arany számára, amely egy magyarázattal kezdődött, ugyanis Tompa ezúttal a mai Románia területén található Szilágy megyei Bábonyból írt, ahol mint fogalmazott „szüreten vagyok itt egy jó emberemnél, azért írom ide hogy kinél: nehogy azon hibás véleményre jőj: mintha nekem szőlöm volna” (Keresztury, 1975, pp. 401-402). Emellett Tompa válaszolt Arany korábbi levelére, melyben a szalontai barát kifejtette dilemmáját. Erre Tompa a rá jellemző stílusban reagált is: „Tanács-kérésre hívsz fel, s leveled végén oda teszed hogy már határozta. ... Barátom ez a papi, professori kenyér sajtan ugyan egy kicsit de azért mégis jobb mint a semmi.”, melyet kissé humorosan így folytat Arany anyagi körülményeit karikatúrázva: „de tudom: hogy Rothschild nem vagy” (Keresztury, 1975, p. 402). Arany vonakodott a tanári állástól, melynek gyökere abban rejlett, hogy mindössze 19 évesen 1836 februárjában önkéntesen, bizonyítvány nélkül ott hagyta Debrecent és vándorszínésznek állt (Oláh, 2020, p. 105). Így félelmei nem voltak alaptalanok, hiszen bizonyítvány nélkül foglalta volna el a kőrösi katedrát. Tompa erre ügyesen rátapintott és nyugtatta barátját: „neved mellett senkinek sem jut az eszébe: hány iskolát végeztél; mert ha a csürhe mellől szólítnának is professornak vagy akarmi a fenének, mindig Arany János volnál te.” (Keresztury, 1975, p. 402). Tompa a záró gondolatával tovább győzködi Aranyt, hogy ne legyen kishitű, hiszen levélírása közben a szőlőben társai megkérdezték levelének címzettjéről: „U.I épen most szólítanak meg azon jó barátaim a kinknél vagyok hogy kinek írok levelet? mondom hogy neked; ők arra azt mondják hogy ösmeretlenül is (t.i. i: [!] a pofádra nézve, de szellemre nézve nem) őszintén üdvezelnék mint igaz becsülőid” (Keresztury, 1975, p. 403).

Mindeközben Arany eladta bútorait, rendezte dolgait, elbúcsúzott Tisza Lajos (1798–1856) főispáni helytartótól és családjától, illetve tanítványától, Tisza Domokostól (1837–1856) és családjával útnak indult Nagykovácsos felé. Ezen útról levelezés nem maradt fent és sajnos a történeti adataink is csekélyek, de „Nagy dolog volt abban az időben Szalontáról Nagy-Kovácsosra költözködni.” (Gyöngyösy, 1901, p. 202). Bár az október végi indulás pontos dátuma nem ismert, de az út állomásai igen, hiszen a dobozi erdőnél (Gyöngyösy, 1901, p. 202. szerint dabasi, mely tévedés, helyesen Benkó, 1897, p. 17. adta közre) visszafordulva eltévedt a család, Békésen megszálltak, „onnan másnap estefelé átkelve a Tiszán, Vezsenyben éjszakáztak”, majd „szerencsésen nagyobb baj nélkül este Kovácsosra érkeztek.” (Gyöngyösy, 1901, pp. 202-203). A közel 200 kilométer távolság „legyőzését” így foglalta össze

Keresztury (1974): „Egyetlen «ekhós» szekéren utazott a család. Az út három napig tartott. Arany hosszú szakaszokon gyalog kísérte a szekeret; akkor is, amikor az érkezésükre Nagykőrös határában várakozó barátok meglátták őket.” (Keresztury, 1974, p. 94). Ezen adat kiemelten fontos, hiszen Aranyék érkezésének dátuma sem maradt fenn az utókor számára.

7. kép: Tisza Domokos (1837–1856) portréja a Vasárnapi Ujságból, amelyben megemlékeztek róla

Forrás: Pákh, 1858, p. 217.

Az utazás időtartama alatt Aranyhoz több levél is íródott. 1851. november 2-i keltezésel Tisza Domokos írt egykori tanítójának Gesztről. A fiatal tanítvány korai haláláig tartotta a kapcsolatot Arannyal, így levelezéseik jól tükrözik a kettejük és a XIX. századi magyar viszonyokat. A diák három versét (Kandallónál, Népdal, 14-ik születésnapomra) is megosztotta Arannyal, illetve az utazásuk óta történt helyi hírekkel is szolgált. Ilyen volt az alábbi humoros eset Domokos tolmácsolásában: „Hej! szeretnék karácson tájban, mikor keményen fagy, bekopogtatni, s az ádáz Bodritól nem félve, s egy új Zsúsitól vezetve, a barátságos szoba kályhájára dőlni, maga mellé, ki vak dohányt füstöl, míg a hidegvérűen mosolygó Lacit Julcsa nagy tűzzel leckézi, hogy bábja új kalapját elhányta. Ez a fiúk általános sorsa!” (Keresztury, 1975, pp. 403-404). A levélrészletben négy fontos adatot is találunk Aranyék életével kapcsolatosan: 1. Egy bizonyos Bodri kutya az Arany család kedves jószágá volt. A családfőt 1848-ban fogalmazónak hívták Pestre, mely megbízás nem sikerült. Arany eközben a szalontai jegyzői és hivatalai lakásáról is lemondott, a családnak ezért albérletet kellett szereznie, ahol viszont a főbérlő nem nézte jó szemmel a kutyát, így Aranyéknak a szegény jószágot az utcán kellett etetniük; 2. Bodrit a Tisza kastélyban Zsuzsi nevezetű társa követte; 3. Domokos említést tesz Arany pipázási szokásairól, mely szenvedélyét Arany élete végéig „űzte”; 4. Laci és Juliska személyiségét felviláncoltva közvetíti egy összetűzésüket, majd kifejti, hogy véleménye szerint a fiúknak és később férfiaknak „általános sorsa” az asszonyi „útmutatást” követni.

Az első, Arany által Nagykőrösről írt levelet 1851. november 12-i dátumozással ismeri a szakirodalom. Ez tévedés, hiszen Arany hivatali iratai bizonyítják, hogy 1851. november 9-én, tehát három nappal korábban, a költő már az új lakóhelyéről, Nagykőrösről írt a Császári és Királyi Tanhatóságnak, melyben 9 pontban összefoglalva adta közre az életrajzát

(Keresztury, 1966, p. 102-103). Ebben Arany kitért születési helyére, életkorára, vallására, családi állapotára, iskoláinak elvégzéseire, a forradalom és szabadságharc alatti munkájára, a külföldi akadémiai látogatások elmaradására – Arany fogalmazása alapján „tudorrá nem graduáltattam” (Keresztury, 1966, p. 103) –, az anyanyelvén kívüli nyelvismeretére, a tanítói állására, valamint az eddigi munkaköreire, különösen az 1849. május 25. és június 30. közötti fogalmazói (concipista) tevékenységére. Arany így zárta sorait: „ha az idő rövide s távolság engedné, politikai s erkölcsi fedhetetlen magaviseletemről bizonyosságot tenni hogy nem vonakodnék, legkevésbé sem kételkedem.” (Keresztury, 1966, p. 103). Ezen életrajzának bővítését majd csak az 1853. június 4-i levelében fogja közreadni. Arany az első nagykőrösi évek alatt csupán a fenti adatokat osztotta meg magáról.

Eközben Kertbeny 1851. november 10-én Bécsből írt Aranynak levelet. A feladási hely nem véletlen, hiszen Kertbenynek meg kellett jelennie a császári hatóságok előtt, ahol a haditörvényszék ugyan szabadon bocsátotta, de eltiltották az írói tevékenységtől. Kertbeny írásából kiderül, hogy a Magyar Hírlap hasábjairól értesült Arany nagykőrösi megbízatásáról. Kertbeny eközben betegágyban feküdt és bízott benne, hogy ezúttal választ kap: „gyöngye reményel, hogy e levélre előbb felelet jönni fog, ha az utolsó nyolcz vagy tiz leveleimre és más küldeményekre, kilencz hónap mulva egy szót sem kaptam felelve” (Keresztury, 1975, p. 406), de hiába, hiszen Arany erre a levelére sem válaszolt. A poéta majd csak 1852 nyarán veszi fel a kapcsolatot Kertbenyvel. Az újságíró és műfordító 1852. július 1-i és július 31-i levelében is felkereste Aranyt. Az 1852. augusztus 1-i keltezésű levelében Arany nemtetszését fejezte ki azzal kapcsolatosan, hogy Kertbeny szemrehányásokat tett és sértő hangnemben fogalmazott amiatt, hogy ő későn válaszolt neki. A költő nem is tudott volna korábban válaszolni, hiszen el sem jutottak hozzá Kertbeny levelei. Végül Arany így válaszolt a bécsi műfordítónak és újságírónak: „... a maga részéről kapcsolatát nem kívánja fenntartani vele.” (Keresztury, 1982, p. 86).

A Kánaántól a „Paprikás mondatok, borsos gondolatok”-ig

Az első, Nagykőrösről írt baráti hangvételű levél Arany tollából 1851. november 12-én kelt Ercsey Sándor (1827–1898) szalontai birtokoshoz, ügyvédhez, Arany feleségének, Ercsey Juliannának (1818–1885) a testvéréhez. Ezen levél számos olyan adatot tartalmaz, melynek irodalomtörténeti értéke megkérdőjelezhetetlen.

8. kép: Ercsey Sándor (1827–1898) ovális mellképe az 1870–80-as évekből

Forrás: Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, leltári szám: D.X.77.43.7.

A levél első közlése Ercsey (1883) művében jelenik meg először, de ott sem teljes egészében, csupán több részlet kihagyásával, annak ellenére, hogy Arany sógora így fogalmazott: „De hadd beszéljenek erről hozzám küldött levelei, mely levelek elseje 1851. november 12-ről kelezve jutott hozzám. Azon levélnek tartalma szóról szóra ez: Nagy-Kőrös, nov 12. 1851. ...” (Ercsey, 1883, p. 59). A teljes dokumentum máshol csak később, Keresztury (1975) már említett kritikai művében jelent meg először, melynek oka, hogy az említett levél magántulajdonban volt. A vizsgálatom során csak az utóbbit tudjuk figyelembe venni. Arany így fogalmazott az új lakhelyéről: „Itt vagyunk tehát, végre valahára. Nagy Kőrös homokos és salétromos Kanaánjában.” (Keresztury, 1975, p. 409). Arany bár szívet és lelket melengető fogadtatásban részesült, továbbá Mentovich saját házába is befogadta a szalontai családot a megfelelő lakóhely megtalálásáig, de Arany mégis komor véleményt alkotott Nagy-kőrösről: „Drágaság, mint Pesten, a mellett némely legszükségesebb cikkeket épen nem is lehet kapni ... Sok baj van itt, öcsém...” (Keresztury, 1975, p. 408). Az árakra Arany tovább panaszkodott, ugyanis a pesti bútorvásárlása összesen 29 pengőbe, ezek vasúti szállítása nem egészen 3 pengőbe került, melyről így fogalmazott a poéta: „Megy a pénz, mint a fene!” (Keresztury, 1975, p. 408). A szerzett lakóház felosztása és fűtése Arany szerint megfelelő volt: „Az udvar kővel erősen bekerítve, mint egy vár. ... nem közös, magunk lakhatjuk az egész peripheriát.” (Keresztury, 1975, p. 408). Ugyanakkor keserű humorú soraival az albérlet hibáit is a megosztja Ercseyvel: „nedves a lakószobánkon kívül ... Fizetünk érette 100 pengőt, a nedvességéért nem kell fizetni külön.” (Keresztury, 1975, pp. 408-409). A költséges életnek több oka is volt: Nagy-kőrös közel fekszik Pesthez; Cegléd-től a vasút megléte csökkentette a személy- és áruszállítás idejét; Kecskemét és Cegléd mint nagyobb városok közelsége; a termelés mezőgazdasági túlsúlya; a francia forradalom és a '48-as események által átalakított társadalmi rétegek vagyoni helyzete; a nyári időszakra a földek mellé ki-, majd onnan beköltöző módosabb parasztlakásfelvásárlási és/vagy építkezései miatt megemelkedett árak. Arany végül a véleményének így veszi az „élet”: „ha a meg történtet meg nem törtéنتté lehetne tenni, nem volnék én nagy-kőrösi tanár, hanem szalontai – semmi sem. Node már most benne vagyok, küzdenem kell a hogy s a míg lehet.” (Keresztury, 1975, p. 408).

Pozitív benyomások is érték: „Különben jó emberek, mint mindenhol, itt is vannak, kik szívesen osztoznak gondjainkban...”, továbbá Ercseynek dicsérte a tanári kar tagjait tudásuk és szívéllyességük miatt, illetve a reményeit fogalmazta meg, hogy az albérlet szerződésének lejáratát után jobb szállást is kaphat majd a családjával. Emellett már arról is be tudott számolni Arany Ercseynek, hogy 50 pengővel emelték a tanárok fizetését, így véleményem szerint teljesült a Consistorium 1850. december 1-i határozata, mely szerint „iskoláját lejjebb nem szállítja, hanem minden lehető áldozatra kész.” (Benkó, 1897, p. 4).

Arany szintén 1851. november 12-i kelezéssel válaszolt Tisza Domokos egykori tanítványának is. A levélben Arany tovább panaszkodott a drágaságra, valamint értékes adatot közöl a nagy-kőrösi, úgynevezett Gál-féle lakóhelyéről: „egy Pesten lakó kőrösi emberrel, Pesten egyezkedni szállás végett” (Keresztury, 1975, p. 409). Ezt követően megdicséri Domokost a megküldött versekért, illetve azért, hogy az ifjú Tisza ad véleményére, majd részletekbe menő versírási és nyelvészeti instrukciókkal látja el az ifjú verselőt, melyet így

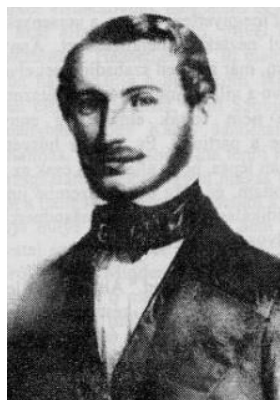
összegez Arany: „Bocsásson meg, hogy illy szőrszálhasogató vagyok, de hiába! e rossz szókásomat még nem tudtam levetkezni. Legközelebbi verseit nem fogom illy szigorúan bírálni: küldje bátran.” (Keresztury, 1975, p. 411). Levele utóiratában Arany reflektál Domokos korábbi levelében tett ígéretére: „Az ígért látogatásra nagyon számítok ám.” (Keresztury, 1975, p. 411), amely szerint az ifjú személyesen szeretné átadni a Geszten hagyott iratait az egykori tanárának. Domokosnak címzett levelét vélhetőleg ugyanezen napon Arany Tompának írt levele követte, mely sajnos elveszett, viszont tartalma ismert, így képet kaphatunk arról, hogy Arany vállalta a kőrösi megbízást, így szalontai vagyona megmaradt és bár közelebb van Pesthez és munkája sok, ám fizetése ellenben kevés. Vélelmezhetően ugyanezen a napon Tóth Endrét is megtisztelte Arany – válaszul Tóth 1851. október 25-én kelt érdeklődésére –, mely levél ugyan elveszett, de tartalma szerint Arany értesítette a borsodi „kollégát”, hogy nincs kész a Daliás időkkel, így annak kiadása jelenleg tárgytalan.

Ercsey Sándor az Aranyhoz küldött, első ízben Nagykőrösre címzett 1851. november 15-én kelt levelében megpróbálta a költőt jobb kedvre deríteni: „S megvallom nagyon váratlan és meglepő volt előttem azon része, mellyben bátyám, kőrösi helyzetéveli elégtelenségét fejezi ki; és ha azt tudnám bizonyosan hogy ez elégtelenség alapos okok szüleménye, igen-igen tudnám azt sajnálni; – de azt egyáltalában nem szeretném hinni, hanem úgy gondolom, hogy ez egy részről az új és szokatlan helyzet – másrészt pedig azon rendkívüli eset kifolyása, mit érezni szokott minden ember akkor midőn körülte lévő néhány forintját kénytelen elkölteni...” (Keresztury, 1975, p. 412). Ennél markánsabb véleményét is „megenged magának” Ercsey, melynél úgy érezhetjük, hogy megint Aranyt a véleményéért, hiszen ahogy fogalmazott: „Különbén bármily alapos ok volna az elégtelenségre N.Kőrösön, nincs miért vissza ohajtania az embernek azon Szalontát, mellynek nincs egy lakosa, ki valamit, csak egy lépést is, tenne a másikért, ha szeme világát az állán látná is lecsepegni.” (Keresztury, 1975, p. 412). Ercsey leveléből Szalonta mindennapjainak egy-egy aspektusa is kirajzolódik, melyből megtudhatjuk, hogy a helybelieknek orvosért is Nagyváradra kellett menniük. Ezen tény összefügg a „homokos és salétromos Kanaán”-nal, azaz Nagykőrössel, ugyanis a kőrösi házi orvos nem volt más, mint Károlyi Sámuel (1818–1862), aki korábban Szalontán gyógyított és aki végül Arany örök barátjává vált. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy Károlyi sírköve egy olyan verset őriz, melyet Arany az ő emlékére írt.

1851. november 16-i keltezéssel újabb levéllel lepte meg Tisza Domokos a kőrösi költőtanárt, amelyben amellet, hogy ismertette környezetének változásait, megköszönte Arany figyelmességét, továbbá így írt a „verselési szokásáról”: „A mi a vers küldését illeti küldök itt is néhányat; s a szőrszálhasogatást, ha ugyan nem restelli továbbra is kikérem. Nem igen költői állapotban, t. i. vacsorán sokat éve felébredek egy éjjel, s nem tudván aludni, rossz [!] vers faragással véltem magam elaltatni.” (Keresztury, 1975, p. 414). Emellett megküldte Aranyhoz a Mult, Jelen, Jövő, a Végző és a Visegrád című műveit „szőrszálhasogatásra”.

Feltételezhető, hogy 1851. november 22-én Kovács János (1816–1906) utazónak, költőnek, a geszti ajánlónak és tanártársnak írt Arany, mely levél elveszett, de vélelmezhető, hogy Arany a kőrösi élményeiről neki is beszámolt.

9. kép: Kovács János (1816–1906), a geszti polihisztor képe

Forrás: Dávid, 2009, p. 18.

Eközben Arany november 22-i dátummal újabb válaszlevélben keresi fel Tisza Domokost. Kezdő soraiból kitűnik Arany szeretete az ifjú tanítványa iránt, de jó tanár módjára rögtön rá is tér Domokos műveinek elemzésére: „Azt, hogy jó fiú, én régen tudom; de azt hogy olly szorgalmas levél és versíró lenne, kevésbé tapasztaltam: azért nehezen se essék, ha mingyárt levelem elején, szorgalmáért megdícsérem. Minden esetre mérsékleni fogja e dicséret fölötti örömét az alantabb következő kritika.” (Keresztury, 1975, p. 417). Innentől Arany stilisztikai részletekbe menően, oldalakon keresztül elemezte tanítványa műveit, sőt a végén így fogalmazott: „Im ezek őszinte egyéni nézeteim, mellyeket azonban, ha hely volna, aetheticai tekintélyekkel is támogatnék.” (Keresztury, 1975, p. 420), mely mellett megemlítette, hogy „Kovács bácsinak is irok” (Keresztury, 1975, p. 418), azaz Arany Kovács János fentebb említett elveszett levelére célzott. Végül Arany egyszerre őszintén, szigorúan és humorosan búcsúzott tanítványától: „És most, kedves Domokos! miután jól kiveszekedtük magunkat, legyünk ismét jó barátok. Ne hagyja magát zsémbelésem által elrettentetni, hanem írjon s küldje el verseit megint: jövő alkalommal bizonyosan jobb humoromban talál levele: s akkor csupán dícsérni fogom. Most pedig vegye elő képzelőtehetségét és képzelje hogy jobbját úgy megszorítom, mint fogom akkor, ha ígéretét beváltandja s itt Kőrösön meglátogat. Isten velünk!” (Keresztury, 1975, pp. 420-421). Az 1851-es év végének sűrű levelezése is mutatja, hogy a tanár és a tanítványa mennyire jól „megértették egymást”. Domokostól november 28-i keltezéssel már érkezett is a válasz, melyben a helyi hírek mellett így számol be az ifjú Tisza „testi eredményeiről”: „egyébiránt Kovács bácsit már fejül múlom félhajszállal, így tehát az sem kicsiny nagyon.” (Keresztury, 1975, p. 421). Emellett megküldi Aranynak újabb, Tűnődés, Pusztai dal és a Te[é]li-kép című verseit, melyről így írt előzetesen levelében: „Egyáltalában másfél hét óta semmi inspiratio sem jelentette magát. Ügyetlen leírások, szegletes metaphorák; de nincs más tehát ezt is elküldöm.”, mely mellett kissé incselkedett is Domokos, hiszen „Azon egy jó oldala lesz ezen rossz verseknek, hogy az ígért dicséretet, minden esetre megakadályoztatják.” (Keresztury, 1975, p. 421). De a levélben egy igen érdekes adatot is feltehetünk: „Tegnap előtt kaptam kedves levelét...” (Keresztury, 1975, p. 421), azaz a korabeli posta 5 nap alatt tette meg a két település közötti utat.

Arany számára az 1851-es év utolsó hónapjának levelezése is igen aktív volt. December 9-i dátummal újból, ezúttal már Hanváról írt neki Tompa, aki humorosan kezdi levelét egy

esetlenségét mesélve: „Az igaz hogy malum omenek közt fogok az íráshoz, a mennyiben 12 tollat megpróbáltam én csak ez t. i. a 13-ik tűrhető. Ha még ehhez péntek nap is volna: elhiheted hogy el nem küldhetném leveletem.” (Keresztury, 1975, p. 423) A sorokból kiderül, hogy a XIX. század közepén a péntek 13-a balszerencsés napnak számított a babonások körében. A levélben Tompa dicséri Arany választását: „jó lessz az neked! szalontai vagyunk azért megmarad, s Pesthez is közel leszesz vagy immár vagy, a mi, most már nem tudom, de hajdan nagy előny volt literátor emberre nézve. ... mennyi sok kenyérléküli ember nézi az én vagy te állásodat ha nem irígységgel de azon ohajtással: bár ő lehetne olyan helyzetben!” (Keresztury, 1975, p. 424), míg saját helyzetét a közelgő karácsonyt említve így „festi le”: „Annyi igaz az egész dologban: hogy meg nem éhezem, de évről évre egy fillér félretenni valóm sem marad.” (Keresztury, 1975, p. 425). Végül Tompa megírja Aranyra, hogy tervezi látogatását Nagykovácsra: „Mikor megyek pedig, a világért sem mondom meg! majd elmegyek én incognitó, beszálok hozzád és szállást kérek mint idegen; nem vallom ki vagyok; ha rám ömersz jól van, ha nem majd meglátom akkor, mit csinállok!” (Keresztury, 1975, p. 425). Végül a következő évben február 20-án ez a találkozás úgy történt, ahogy Tompa írta Aranyra a fent említett levelében.

December 15-e előtt Arany Gesztről kapott egy levelet a falu lelkészétől, Szabó Józseftől (1829–1853), mely írás sajnos nem maradt fenn, de tartalma ismert: Szabó szerette volna meglátogatni Aranyékat. A kőrösi poéta december 15-i, Tisza Domokosnak címzett levelében utalt a lelkész geszti és szalontai beszámolójára: „Pap bácsinak egy bolond levelét volt szerencsém végig nevetni: e szerint, ez uttal quittek vagyunk.”, majd Kovács Jánosra is utalt: „Kovács bácsi, perse, nem fog válaszolni: de hogyan is érne rá, mikor most is nyakára szaporodtak a nyulak!” (Keresztury, 1975, p. 427), végül Domokos korábbi műveit elemezte. Záró soraiban Arany egy helyi hírt osztott meg az általa Domámnak becézett levelező társával. Arany tévedett Kovács válaszával kapcsolatban, ugyanis december 17-i keltezéssel a geszti tanártárs levelet írt neki, amelyben a maga és a Tisza család nevében is megköszönte Aranyra Domokos támogatását. Emellett a szalontai elköltözők – Aranyra és Károlyira utalva – és a geszti elhunytak megemlékezését így önti szavakba a egykori geszti tanártárs: „a mi papunk mind Kőröst, mind a halált a fenével éteti, s azt mondja, hogy ha még ennyit elvisznek, kereshetnek osztán összefogva is egy becsületes embert!” (Keresztury, 1975, p. 429). Ezt követően Domokos is felkeresi Aranyt egy december 17-én kelt levelében, melyben a költő fiának, Arany Lacinak is üzent egy elmaradt levelével kapcsolatban: „remélem nem haragudott meg érte, csak azt mondá magában: «az én Domokos barátom de rest kutya»”, majd elpanaszolja, hogy „miólta Kovács bácsi a jegyzőt az ölelgetésről leszoktatta, némi szűkében vagyok azon barátságos manővernek.” (Keresztury, 1975, p. 430), mely jelzi, hogy Domokos még gyermek igazából. Végül az egykori tanítvány megosztotta Arannyal a Mint a pacsirta... és az Élet, Halál című versét. Arany az 1851-es évi utolsó levelét december 28-i keltezéssel újfent Gesztről kapta Domokostól, melyben az ifjú megintette önmagát, hogy versei nem éppen a legjobbak a saját megítélése szerint, majd a Harci-dal, a Karácsonyi ábránd, és az Új évre című verseivel lepte meg Aranyt. A Karácsonyi ábránd című versben így ír Domokos:

„Paprikás mondatok, borsos gondolatok, / Végre erőt vesznek a gondlepett elmén.” (Keresztury, 1975, p. 434). Ez előre vetíti Domokos további leveleit és verseit, melyek viszont már az 1852-es év levelezéseikhez tartoznak.

Összegzés

Arany számára az 1851-es év utolsó hónapjai nem kevés fejtörést okoztak, hiszen kiválasztani a megfelelőt a tanári ajánlatok közül, a költözést intézni, a gesztiektől és szalontaiaktól való búcsúzás, valamint a három nap utazás embert próbáló lehetett. Az új város új élettel, helyzettel, emberekkel, kihívásokkal, reményekkel, lehetőségekkel és nehézségekkel szembesítette Arany Jánost, aki mindeközben „lelkének árnyalatait” vetítette ki a leveleiben. A leveleinél hitelesebb forrást nem is találhatnánk, hiszen soraiban a költő új oldalát ismerhetjük meg, kitűnik a boldog, a humoros, a borongós, az aggódó, a tanító és még számtalan Arany. Az írások jól tükrözik Arany János szellemének páratlan összetettségét, amit ismernünk kell, hiszen „Minden szál hozzávezetett és minden szál tőle vezet, a magyar szellemi életnek ő a sugárzási központja.” (Szerb, 1935, p. 363). Így lett Nagykőrös 9 évre szellemi központ, mely Arany által örökre beíródott a magyar irodalomtörténetbe nem mással, mint arannyal.

Irodalomjegyzék

- Benkó, I. (1897). *Arany János tanársága Nagy-Kőrösön*. Ottinger Ede.
- Dánielisz, E. (1969). Arany és Mentovich barátsága. *Korunk*, 6, 935-939.
- Dávid, L. (2009). Egy földtanász-polihisztor a XIX. századból: Kovács János (1816–1906). *Műszaki Szemle*, 46 – *Historia Scientiarum*, 6, 18-23.
- Ercsey, S. (1883). *Arany János életéből*. Ráth Mór.
- Gyöngyösy, L. (1901). *Arany János élete és munkái*. Franklin-Társulat.
- Hoitsy, P. (szerk.) (1905). Szász Károly. *Vasárnapi Ujság*, 43, 685-687.
- Keresztury, D. (szerk.) (1966). *Arany János összes művei XIII. Hivatali iratok I. Nagyszalonta – Nagykőrös – Budapest (1831–1851)*. Akadémiai Kiadó.
- Keresztury, D. (1974). *Így élt Arany János*. Móra Könyvkiadó.
- Keresztury, D. (szerk.) (1975). *Arany János összes művei XV. Levelezés I. (1828–1851)*. Akadémiai Kiadó.
- Keresztury, D. (szerk.) (1982). *Arany János összes művei XVI. Levelezés II. (1852–1856)*. Akadémiai Kiadó.
- Keresztury, D. & Keresztury, M. (1973). *Arany János összes költeményei I. Szépirodalmi Könyvkiadó*.
- Mészáros, L. (2017). *Arany-émlékek Nagykőrösön*. Nagykőrös Város Önkormányzata.
- Nagy, M. (szerk.) (1882). Kertbeny Károly. *Vasárnapi Ujság*, 5, 68-70.
- Novák, L. (1999). Arany János és Nagykőrös. *Az Arany János Társaság Évkönyve, XXIII. (1992–1999)*, 9-16.
- Oláh, R. (2020). Arany János útja a Nagy-Kőrösi katedráig – Tanuló és tanító évek 1817–1851 között a források tükrében. *Tudásmenedzsment*, 21 (1-2), 96-112.
- Oláh, R. (2021). Arany János nagykőrösi évei (1851–1860) a levelezései tükrében I. – Az előzmények története (1849–1851). *Tudásmenedzsment*, 21 (1), 73-92.
- Pákh, A. (szerk.) (1856). Tompa Mihály. *Vasárnapi Ujság*, 16, 133-134.
- Pákh, A. (szerk.) (1858). Tört remények. *Vasárnapi Ujság*, 19, 217-219.
- Salamon, F. (1879). Jánosi Ferencz. *Vasárnapi Ujság*, 2, 17-19.
- Szász, K. (1880). Mentovics Ferencz. *Vasárnapi Ujság*, 2, 17-18.
- Szász, K. (1885). Tóth Endre. *Vasárnapi Ujság*, 25, 400. és 405-406.
- Szerb, A. (1935). *Magyar irodalomtörténet*. Révai.
- Tóth, T. (2012). *Városom, Nagykőrös – Kalandozás a múltban és a jelenben*. Country Tours.
- Tóth, T. (2017). *Arany Nagykőrösön*. Nagykőrös Város Önkormányzata.
- Törös, L. (1935). *A nagykőrösi művelődés Hármaskis Tükre*. Nagykőrösi Arany János Társaság.

Törös, L. (1978). *Arany János Nagykőrösön*. Nagykőrös Város.

Voinovich, G. (1931). *Arany János életrajza 1849–1860*. Magyar Tudományos Akadémia.